אחרי

א. כותב הרמב"ם בסוף הל' שחיטה[1] (וסיום ספר קדושה) בדיני כיסוי הדם: „וכשמכסה לא יכסה ברגלו אלא בידו או בסכין או בכלי כדי שלא ינהוג בו מנהג בזיון ויהיו מצות בזויות עליו".

ומקורו בברייתא[2] — „ושפך וכסה[3], במה ששפך (בידו. רש"י) בו יכסה, שלא יכסנו ברגל, שלא יהיו מצות בזויות עליו".

והנה הרמב"ם שינה מל' הברייתא: (א) פתח בהאיסור — „לא יכסה ברגלו" (ולא כבברייתא שהתחלה היא „במה ששפך בו יכסה"), (ב) השמיט הלימוד „ושפך וכסה"[4], (ג) פירט „בידו או בסכין או בכלי".

ויש לבאר זה ע"פ מ"ש הב"ח[5] „דעיקר הקפידא הוא דוקא שלא יכסנו ברגל שהוא דרך בזיון אבל כל שאינו דרך בזיון כגון בסכין או בכלי אחר או בקיסם שפיר דמי מאחר שעושה כן בידו . . ועכשיו נוהגין לכסות ביד הסכין[6] וכן משמע בסמ"ג[7] דעיקר המצוה לכסות בסכין ששפך".

ונ"ל, שלדעת הסמ"ג (לפי' הב"ח) כוונת הציווי היא החיוב לכסות במה ששפך[8], ועפ"ז נמצא, דהא דנתמעט רגל מכיסוי הדם הוא בעיקר לפי שאינו בכלל „במה ששפך בו יכסה", אלא שאח"כ מוסיף בברייתא עוד ענין (טעם הדבר?), שבכיסוי ברגלים יש משום ביזוי מצות.

[ולכאורה יש לדייק כן מנוסח הברייתא:

---

1) פי"ד הט"ז.

2) חולין פז, א. שבת כב, א. תו"כ פרשתנו (אחרי) יז, יג.

3) פרשתנו שם (ושם: וכסהו. — ולהעיר מהגירסא שהובאה בדק"ס שבת שם, שבתחלה נעתק בברייתא ל' הכתוב „ושפך את דמו וכסהו בעפר", ואח"כ ממשיך „ושפך וכסה במה כו'". וראה של"ה רמ, א).

4) ובפרט שבהלכה שלפנ"ז, בדין „ומי ששחט הוא יכסה", מביא הלימוד „שנאמר ושפך וכסהו בעפר" (ראה חולין ותו"כ שם „ושפך וכסה — מי ששפך יכסה").

5) לטו"ד סכ"ח ד"ה ומכסה בידו.

---

*) כ"ה ברמב"ם מהדורת פרענקל (ע"פ כת"י, כמה דפוסים ועוד). — ובדפוסים הנפוצים לא הובא „ושפך".

6) ראה דרכי תשובה לשו"ע יו"ד שם סעיף ו אות מז. וש"נ.

7) מ"ע סד — „ושפך וכסה במה ששפך יכסה וזהו בסכין". וראה הערה הבאה.

8) ומה שמותרים לכסות גם „בקיסם" (סמ"ג שם) הוא „מאחר שעושה כן בידו" (ב"ח שם), ובמילא ה"ז בכלל „במה ששפך".

וי"ל שגם לדעת רש"י העיקר הוא החיוב לכסות „במה ששפך", אלא שמפרש דהיינו „ידו" (ולא הסכין). וראה דברי חמודות לרא"ש חולין שם (אות כד).

וראה דרכי תשובה שם (אות מו) משו"ת מור ואהלות, שקו"ט אי הוי החיוב לכסות באותו היד ששחט בה דוקא או דלא הוי הקפידא רק שלא יכסה ברגל. ובראש יוסף שבת שם ש„לאו דוקא יד אלא לאפוקי רגל דרך ביזוי, ובמרפיקו וכדומה שרי".

9) ראה לקמן הערה 16.

תא בתו"כ[10] „במה ששפך בו יכסה, לא יכסנו ברגל שלא יהו מצוות בזויות עליו" (דלא כלשון הברייתא בגמרא „שלא[11] יכסנו ברגל") — דמשמע שהאי־סור לכסות ברגל שלא יהיו מצות בזויות עליו הוא ענין נוסף].

וזהו שמדייק הרמב"ם ומתחיל „וכש־מכסה לא יכסה ברגלו" — להוציא משי־טה זו, ולהשמיענו, שעיקר דין זה בא לשלול כיסוי ברגל שהוא „דרך בזיון"[12].

ולכן (א) השמיט הלימוד ד„ושפך וכסה", שנותן מקום לטעות שיש חיוב לכסות „במה ששפך" דוקא, (ב) מפרט „בידו או בסכין או בכלי", להדגיש שעיקר הקפי־דא הוא שלא יכסה ברגל[13] שלא יהיו מצות בזויות עליו.

ומקורו של הרמב"ם, י"ל, הוא ממ"ש בגמרא[14] „אבוהון דכולהו דם" — שכיסוי הדם הוא המקור שממנו למדים האיסור דביזוי מצוה בכל המצות כולן. ומשמע מזה, שכל כוונת הכתוב והלימוד מק־רא[15] ד„ושפך וכסה" הוא רק לאסור ביזוי מצוה[16].

---

10) פרשתנו שם.

11) וראה רש"י חולין שם „שלא יכסנו ברגל גרסינן". — ברא"ש שם „ולא", אבל בב"ח שם הגי' „שלא".

12) כ"ה לשון הטור יו"ד שם — „לא ברגלו שהוא דרך בזיון ומראה שהמצות בזויות עליו".

אבל להעיר שברמב"ם הלשון „כדי* שלא ינהוג בו מנהג בזיון ויהיו המצות בזויות עליו". ומשמע, שעצם הכיסוי ברגל אינו דרך בזיון, אלא שמזה יכול לבוא אח"כ ש„ינהוג בו מנהג בזיון ו(אז) יהיו מצות בזויות עליו" [ובפרט שבברייתא נאמר בקיצור „שלא** יהיו המצות בזויות עליו", והרמב"ם מוסיף „כדי . . בזיון" (שלכאורה הוא כפל לשון)].

ואולי י"ל, שלדעת הרמב"ם, כיסוי דם ברגל אינו „דרך בזיון", כי פעולה כזו (כיסוי דם בעפר על האדמה) נעשית ע"ד הרגיל ע"י הרגל (ראה שפת אמת שבת שם (סד"ה מתקיף), „דלכסות דבר מאוס דרכו לעשותו ברגל". ע"ש). אלא שאם יכסה ברגל חוששים אנו שיבוא לנהוג בו מנהג בזיון ויהיו מצות בזויות עליו. ועצ"ע.

ועפ"ז מובן המשך דברי הרמב"ם „שאין הכבוד לעצמן של מצות אלא למי שצוה בהן ברוך הוא" — כי בנדו"ז, אין כבודה של פעולת המצוה עצמה שולל כיסוי ברגלו, ורק מפני שזהו כבודו של „מי שצוה בהן ב"ה". ולהעיר מחי' חת"ס חולין שם.

13) ובפרט אשר (א) מתחיל ב„ידו" (ולא „סכין"), (ב) מדגיש „או בסכין או בכלי", דמוכח מזה, שההיתר לכסות בהם אינו משום שגם הם ע"י „ידו", אלא כל הקפידא היא שלא יהי' ברגלו.

14) שבת כב, א.

15) וראה קרית ספר (להמבי"ט) הל' מע"ש ספ"ג, שלדעת הרמב"ם „ביזוי מצוה אפשר דהוי מדאורייתא ואבוהון דכולהו דם". וראה אנצי־קלופדי' תלמודית ערך בזוי מצוה בתחלתו. דרכי תשובה לשו"ע יו"ד שם אות נא. שד"ח פאת השדה כללים מע' הבי"ת סל"ח. ושו"נ.

16) ולדעת הסמ"ג י"ל שס"ל שהוא רק אסמכתא (ראה הנסמן בהערה הקודמת).

ובפשטות יותר י"ל, דגם החיוב לכסות „במה ששפך" (שלדעת הסמ"ג „זהו בסכין") הוא מצד כבוד המצוה (שיכסה בדבר שבו קיים מצות שחיטה), אלא שחיוב זה אינו לעיכובא, ולא נאסר אלא כיסוי ברגל שיש בו ביזוי ממש (וכהמשך לשון הסמ"ג שם „(זהו בסכין) וה"ה בידו או בקיסם, ובלבד שלא יכסה ברגל שלא יהא מצות בזויות עליו"). משא"כ לדעת הרמב"ם שאין חיוב

---

*) במהדורת פרענקל „כדי שלא ינהוג מנהג בזיון במצות ויהיו בזויות עליו". וראה ילקוט שינוי נוסחאות שם.

**) להעיר, שבנוסח הכ"י בדק"ס שבת שם הגירסא „אלא כדי שלא יהיו כו'".

ובזה יומתק המשך דברי הרמב"ם בהלכה זו: „שאין הכבוד לעצמן של מצות אלא למי שצוה בהן ברוך הוא"[17] והצילנו מלמשש בחשך כו'" — שכותב כאן לימוד כללי בענין כבוד המצות. דאע"פ שזוהי דרכו של הרמב"ם, לסיים כל ספר מספרי הי"ד בדברי מוסר וכיו"ב וענין כללי בעבודת השם — הרי מובן, שיש קשר בין הלימוד ודברי המוסר לתוכן המצוה המסויימת[18] שב־ספר, וכן בנדו"ד, דזה שבחר הרמב"ם לכתוב לימוד כללי בענין כבודן של מצות בהמשך לדין זה דכיסוי הדם, הוא לפי שחז"ל הדגישו ש„אבוהון דכולהו — דם", שממצות כיסוי הדם למדים האיסור דביזוי מצוה (כבודן של מצות) בכל המצות כולן.

ויש לעיין בטעם הדבר, מדוע נתפרש בתורה איסור ביזוי מצוות דוקא במצוה דכיסוי הדם, וכל המצות נלמדות ממצוה זו דוקא. ומשמע מזה, שיש במצוה זו ענין מיוחד שמחמתו היא המקור לכבוד המצות כולן.

גם יש להבין בלשון הש"ס שם (אף שהיא ל' קצרה „אבוהון דכולהו דם"), דהול"ל העיקר „אבוהון דכולהו כיסוי[19] הדם". ובפרט ע"פ הדגשת הגמ' שם „וכי דם קדושה יש בו", והיינו שאין מכבדים את הדם (שגם בעת הכיסוי הרי אין בו קדושה), ורק מצד שעושים בו המצוה[20] (ועוד יותר ע"פ דברי הרמב"ם הנ"ל „שאין הכבוד לעצמן של מצות אלא למי שצוה בהן ברוך הוא") — וא"כ לכאורה הו"ל להדגיש „כיסוי הדם"[21].

ב. והנה בהמשך למ"ש „שאין הכבוד לעצמן של מצות אלא למי שצוה בהן ברוך הוא", מפרט הרמב"ם ג' ענינים בתועלת המצות (שנצטווינו בהן) — (א) והצילנו מלמשש בחשך, (ב) וערך או־תנו[22] נר ליישר המעקשים[23], (ג) ואור להורות נתיבות היושר [ומסיים „וכן הוא אומר[24] נר לרגלי דבריך ואור לנתיב־תי"].

ומובן בפשטות, שאין זה ליופי המלי־צה, אלא מרמז כאן לג' ענינים שונים במצות השם.

ויש לבאר זה:

ענייני העולם נחלקים לג' סוגים[25]: א)

לכסות „במה ששפך", דכל הלימוד לא בא אלא לשלול כיסוי ברגל.

17) ראה מגיד משנה לרמב"ם כאן „כי כבוד המצות כבוד הש"י שהם שלוחיו של מקום וכבוד הנשלח הוא כבוד השולח". וכנראה כוונתו לדרז"ל (תנחומא ויגש ו) „היו מכבדין את המצות שהן שלוחי ושלוחו של אדם כמותו, אם כבדת אותן כאלו לי כבדתני ואם בזית אותם כו'".

18) ולא רק להלכה הפרטית שבסוף הספר.

19) ראה פרש"י שם ד"ה דם.

20) ובפרט ע"פ מ"ש בצפע"נ (מהד"ת ב, ב. מט, א. נה, סע"ד) דלאחרי שקיים מצות כיסוי פקע ממנו שם „דם חי" ו„דם עוף". ע"ש. וראה השקו"ט שהובאה בדרכי תשובה שם (אות מט) אם לאחרי הכיסוי בטל החיוב לכבד הדם המכוסה.

21) עד"ז הקשה בשפת אמת (שבת שם) על ל' הש"ס שם „וכי דם קדושה יש בו" — „דהול"ל וכי כיסוי דם קדושה יש בו דהא אין האיסור משום הדם אלא משום מצות כיסוי".

22) כ"ה בדפוסים הנפוצים. ובמהדורת פרענקל (ע"פ כת"י) „אותם".

23) כ"ה בדפוסים הנפוצים. אבל במהדורא הנ"ל (מכת"י) „המעשים". וע"ד לשונו בסוף הל' תמורה „ליישר כל המעשים".

24) תהלים קיט, קה.

25) ראה תניא פ"ו־ז. ובכ"מ.

דברים האסורים שהאדם צריך להבדל מהם לגמרי: ב) דברים המותרים – שהאדם מותר להשתמש בהם אבל צ"ל מתאימים להוראות התורה דוקא: ג) דברי קדושה.

ובהתאם לכך – ג' סוגים במצות: א) מצות ל"ת – שענינן להבדיל את האדם מדברים אסורים. ב) המצות שמכשירים דברי רשות של האדם שיהיו כפי כוונת התורה (כמו מצות שחיטה המכשרת הבשר לאכילה). ג) המצות שכל ענינן הוא – המשכת קדושה על האדם.

והם הם ג' הלשונות שברמב"ם:

„הצילנו מלמשש בחשך" – הפרישות מדברים האסורים (העלם החשך);

„נר ליישר המעקשים" – היינו שפעולת הנר־מצוה היא בדבר שמצ"ע הוא „עקש" (היפך הישרות)[26], וע"י נר זה מיישרים אותו, והיינו המצות בעניני חול, שמצ"ע אינם „ישרים" ורק ע"י קיום הוראות התורה בהם – מיישרים אותם ונעשים ראויים לשימוש;

„אור להורות נתיבות היושר" – זהו „אור" המצות שאינו בא „ליישר המעקשים", אלא להראות את „נתיבות היושר", שהם קדושים וישרים בעצם[27].

ועפ"ז מובן הקשר דהוראה זו לכללות „ספר קדושה" – כי בגדר „קדושה" מודגשים שלשת ענינים אלה:

א) קדושה היא מלשון פרישות והבדלה, וכדאיתא בתו"כ עה"פ[28] „קדושים תהיו – פרושים היו", שהכוונה בזה לפרישות מדברים האסורים, וכפרש"י[28] „הוו פרושים מן העריות ומן העבירה", ואכן ההלכות הראשונות בספר קדושה הן הלכות איסורי ביאה (וגם אח"כ – הלכות מאכלות אסורות).

ב) החיוב „קדושים תהיו" כולל ג"כ החיוב ד„קדש עצמך במותר לך"[29].

ג) תכלית ענין הקדושה הוא (כפשטות הענין) – דברים שהם קדושים בעצם[30], שיש בהם קדושה, ועד לקדושת הגוף (כקדשי מזבח).

ג. והנה מאחר שהרמב"ם מרמז על ג' גדרים אלו במצות, בהמשך ל(החיוב לכבד את המצוות הנלמד מ)מצות כיסוי הדם, מסתבר לומר, שג' דברים אלה מודגשים במצוה זו.

---

26) וגם להגירסא „המעשים" – הרי מלשון „ליישר המעשים" מובן שמדבר במעשים הדורשים תיקון כו'.

27) ועפ"ז מובן החילוק, שבתחלה נקט „נר" ואח"כ „אור" – כי אור הנר (המכלה את השמן והפתילה כו') מורה על האור שבא לבטל (להאיר) את החושך (ראה ספר הערכים־חב"ד ערך אור הנר ס"ב. וש"נ); ו„אור" סתם – היינו אור שלמעלה מחושך (אור היום – ראה ס' הערכים שם ע' שנה. וש"נ), תוספת קדושה.

28) ר"פ קדושים.

29) יבמות כ, א. – פשטות פירוש מחז"ל זה קאי על הפרישות מדברים המותרים. אבל בכ"מ מתפרש על עשיית דברים המותרים לש"ש, ועד שהם נעשים באופן של קדושה. וראה לקמן בפנים ס"ה.

30) ולהעיר מלשון הרמב"ם בסיום הל' ביאות אסורות „יפנה עצמו ומחשבתו לדברי תורה וירחיב דעתו בחכמה . . באהבתה תשגה תמיד" (היינו לא פרישות אלא הוספת אור וקדושה); וכן בסוף הל' מאכלות אסורות „מביא קדושה וטהרה יתירה לנפשו וממרק נפשו לשם הקב"ה שנאמר והתקדשתם והייתם קדושים כי קדוש אני" (וראה לקו"ש חל"ב ע' 66 ואילך).

ויובן זה בהקדם מ"ש הרמב"ן[31] בטעם שמצות כיסוי הדם היא רק בדם חי' ודם עוף ולא בבהמה, וז"ל: „צוה . . לכסות כל דם בחי' ועוף כי לא יתקרב דמם על המזבח, כי גם בעופות לא יקרב מהם רק שני מינים בלבד וגם הם אינם נשחטים, אבל בבהמות רוב המצויים נשחטים לשם הנכבד ודמם לכפר ואין ראוי לכסותו, ולא חשש לכסות דם החולין בבהמה כי אין חולין במדבר[32] וגם אחרי כן על הרוב[33] יצוה".

כלומר, החיוב דכיסוי הדם תלוי בהאפשריות לתת הדם ע"ג המזבח, וכן מורה המשך הכתובים[34] „כי נפש הבשר בדם היא ואני נתתיו לכם על המזבח גו' על כן אמרתי לבנ"י כל נפש מכם לא תאכל דם גו' ואיש איש גו' אשר יצוד גו' ושפך את דמו וכסהו בעפר", שמזה מוכח, שאיסור אכילת דם ומצות כיסוי דם הם תוצאה מזה ש„אני נתתיו לכם על המזבח".

ועפ"ז, ב' החלוקות שנאמרו במצות כיסוי הדם — (א) נוהג רק בחי' ועוף ולא בבהמה, (ב) נוהג בחולין ולא במוקדשין[35] — היינו הך: דם חי' ועוף (שאזלינן בתר רובן הכי גדול — שדמם לא ניתן ע"ג המזבח) הוא דם חולין, שבו נוהגת מצוה כיסוי הדם: ודם בהמה, ש„רוב המצויים נשחטים לשם הנכבד ודמם לכפר" — זהו דם מוקדשין שאין כיסוי הדם נוהג בו, כי הדם ניתן ע"ג המזבח.

ומדבריו למדנו, שתוכן מצות כיסוי הדם הוא ענין שלילי, ד„דם" הוא דבר שאינו ראוי אלא לנתינה ע"ג מזבח, ולכן, כל דם שאינו ראוי לתת ע"ג המזבח חייבים לכסותו בעפר (שעי"ז מתבטל (חשיבותו)[36]).

ד. ויש לבאר הענין בעבודת השם:

„דם" הוא ענין החיות, „הדם הוא הנפש"[37], ותכליתו היא להשתמש בו בעניני קדושה, שכל דבר שבקדושה צריכים לעשותו בחיות והתלהבות גלוי' דוקא.

[וזהו ג"כ הטעם (הפנימי) שכיסוי הדם אינו נוהג במוקדשין „בין קדשי המזבח בין קדשי בדק הבית"[38] (אף שקדשי בדק הבית אין דמו ניתן[39] ע"ג המזבח[40]) — כי בכל דבר של קדושה צ"ל החיות באופן גלוי]:

משא"כ עניני חול, דברי הרשות של האדם, צריכים לעשותם בלי חיות, „בלא

31) פרשתנו שם, יא (בסופו). ועד"ז בפ' ראה יב, כב. חינוך מצוה קפז. וראה גם מו"נ ח"ג פמ"ו.

32) כדעת ר' ישמעאל (חולין טז, ב) שבמדבר נאסר להם בשר תאוה. אבל להעיר שהרמב"ם (הל' שחיטה פ"ד הי"ז) פסק כר' עקיבא (שם יז, רע"א) דהותר להם בשר נחירה (ורק לשחוט חולין הי' אסור).

33) ראה מו"נ ח"ג פל"ד.

34) פרשתנו שם, יא־יג.

35) ל' הרמב"ם הל' שחיטה פי"ד ה"ב. וראה לקמן בפנים.

36) ולהעיר מצפע"נ הנ"ל הערה 20.

37) ל' הכתוב פ' ראה יב, כג. ועד"ז בענייננו — פרשתנו שם, יא.

38) ל' הרמב"ם שם.

39) ע"ד ההלכה נלמד (חולין פד, א) מ„ושפך וכסה — מי שאינו מחוסר אלא שפיכה וכיסוי, יצא זה שמחוסר שפיכה פדי' וכיסוי".

40) ומ"ש ברמב"ן כו' (הנ"ל הערה 31) שתלוי בנתינת דם ע"ג המזבח — הוא ע"פ פשטות המשך הכתובים (כנ"ל), שכיסוי הדם הוא המשך ל„ואני נתתיו לכם על המזבח".

לב ולב"[41], ד"כל מעשיך יהיו לשם שמים"[42] דוקא, לא בשביל הנאת גופו, אלא כדי לעבוד את הבורא. וזהו תוכן מצות כיסוי הדם (בפנימיות), שבעניני חולין צריכים לכסות את הדם, שלא יהי' ניכר בהם חיות.

ועפ"ז יש לבאר הטעם שכיסוי הדם צ"ל בעפר דוקא – כי "עפר" מורה על שפלות והכנעה, "ואנכי עפר ואפר"[43], וכאשר האדם עוסק בדברי רשות, צריך לעורר בנפשו הביטול וההכנעה, להיות חרד שלא להמשך אחר תאוות הלב (לעסוק בדברי הרשות בשביל הנאת הגוף) אלא כל כוונתו תהי' רק לשם שמים.

ה. ויש לומר, דזה שכיסוי הדם אינו נוהג בדם בהמה של חולין מפני שרוב מיני בהמות ראויים למזבח – מרמז על עבודה נעלית יותר עם "חולין", שלא רק שעושה אותם "לשם שמים", אלא שהם ע"ד "חולין שנעשו על טהרת הקודש"[44], שה"חולין" שלו הם בדרגא של "טהרת הקודש"[45]. דזה שמין הבהמה נגרר אחרי הרוב שהוא למזבח, מורה, שגם המיעוט של חולין דבהמות שייך לדרגא של בהמות דקודש שאין צריכים לכסות דמן.

והענין בזה: כאשר האדם חדור כ"כ במסירות לעבודת השם, עד שאין צורך בזהירות שלא יפול בהנאות עוה"ז, כי לא קיים אצלו שום ענין מלבד עבודת השם, הרי כל עסקיו בדברי הרשות אינם אלא ענין נוסף בעבודת השם, שעושה גם דברי חול שלו ענין של קדושה. וא"כ מובן, שגם עסקיו עם חולין יכולים להיות בחיות והתלהבות (ואין צורך "לכסות" הדם) כיון שאצלו ה"חיות" היא ב"קדושה" ו"לשם שמים" שבדבר ותו לא.

ו. ועפ"ז נמצא שבהוראות התורה בענין הדם – יש ג' סוגים (בהתאם לג' ענינים שבמצות המרומזים בל' הרמב"ם הנ"ל):

א) דם חולין שחייבים לכסות – "הצילנו מלמשש בחשך", היינו ההצלה ופרישות מדברים שיכולים להכשיל את האדם.

ב) דם בהמה של חולין, שאין חייבים לכסות – כי האדם "תיקן" החולין עד שנעשו ענין של קדושה ויושר – "נר ליישר המעקשים".

ג) דם מוקדשין – שמלכתחילה הם ענינים של קודש, ובהם צ"ל עיקר ענין "הדם", חיות גלוי – "אור להורות נתיבות היושר".

וע"פ כ"ז יש לבאר ל' רז"ל "אבוהון דכולהו דם" (ולא – "כיסוי הדם") – כי אין כיסוי הדם מצוה בפ"ע, אלא הוא פרט מכללות הוראת התורה בנוגע ל"דם", אשר עיקרו ויסודו הוא (לא כיסוי הדם, אלא אדרבה) ש"דם" צ"ל ע"ג המזבח, "להקריב לי' חלב ודם"[46], שכל עניני קדושה ייעשו בחיות והתלהבות, וכתוצאה מזה באה מצות כיסוי

41) ל' הכתוב דה"א יב, לג. וראה לקו"ת שלח מב, ד. תו"ח ויקהל תרכ, א ואילך. ועוד.

42) אבות פ"ב מי"ב. וראה רמב"ם הל' דעות ספ"ג. טושו"ע או"ח סרל"א.

43) ל' הכתוב וירא יח, כז.

44) חגיגה יט, סע"ב. וש"נ.

45) ראה תו"א יג, א. ובכ"מ.

46) ל' הכתוב – יחזקאל מד, טו.

הדם – שבעניני חולין חייבים לכסות הדם והחיות.

וזהו „אבוהון דכולהו דם" – שיסוד כל המצות כולן הוא ענין ה„דם", שצריכים להעשות בחיות והתלהבות, שזה מביא בדרך ממילא שיכבד את המצות, שזהו כבודו ית', שהרי „אין הכבוד לעצמן של מצות אלא למי שצוה בהן ברוך הוא".

(משיחת ליל י"ב סיון תשמ"ו)